

Українська мова

Дата – 03.04.2020. Викладач. Біров О.І.

Тема уроку. Синонімічні способи вираження різного ступеня ознаки, використання прислівників *дуже, вельми, занадто, мало, вкрай, зовсім, особливо, трохи, децю, злегка* та ін., вживання прикметникових суфіксів і префіксів зі значенням суб'єктивної оцінки (*величезний, манюсінський, тонкуватий, завеликий, старенький, предобрый*).

Пояснення навчального матеріалу

1. Опрацювання теоретичного матеріалу

Прикметники із значенням безвідносної міри якості предмета.

Безвідносна міра якості предмета властива якісним прикметникам. Суть її полягає в тому, що виділяється ознака за мірою (ступенем) інтенсивності її, але без елементів порівняння (як у ступенів порівняння). В українській мові виділяються три ступені інтенсивності ознаки – недостатній, помірний і надмірний.

Прикметники **недостатнього** ступеня передають міру неповну, незначну, часткову, тобто кількісно меншу, порівняно з тим, що передається звичайним прикметником. Проста (синтетична) форма прикметників недостатнього ступеня утворюється від основи звичайного прикметника за допомогою суфіксів **-уват- (-юват-)**. Наприклад: *великий – великуватий, синій – синюватий, солодкий – солодкуватий*.

Ознаки недостатнього ступеня спостерігаються і в прикметниках із суфіксами **-ав- (-яв-), -аст- (-яст-)**. Наприклад: *зеленавий, жовтавий, довгастий, круглястий*. Але прикметники типу *кістлявий, сухощавий, русявий, дугастий, голенастий, вихрастий, зозулястий, приземкуватий, недоумкуватий, мішкуватий, задержуватий, злодійкуватий* не передають значення недостатнього ступеня, оскільки вони лексично самостійні. Більшість їх утворилася не від прикметників.

Складна (аналітична) форма прикметників недостатнього ступеня інтенсивності ознаки утворюється поєднанням звичайного ступеня прикметника і кількісно-означального прислівника типу *трохи, децю, не дуже, злегка*. Наприклад: *трохи смішний, злегка червоний, не дуже чемний, трохи злий*.

Прикметники **помірного** ступеня передають нормальну міру ознаки, не велику і не малу: *холодний, смачний, прозорий, темний*.

Прикметники **надмірного** ступеня передають міру якості предмета, значно вищу від норми, що її передає прикметник нульової форми. Проста (синтетична) форма прикметників надмірного ступеня утворюється від основи звичайного прикметника та суфіксів **-уц- (-юц-), -уч- (-юч-), -енн-, -езн-, -елезн-**: *злий – злющий, багатий – багатющий, високий – височенний, важкий – важенний, великий – величезний, довгий – довжелезний, товстий – товстелезний*. Синтетична форма ступеня надмірності утворюється також за допомогою префіксів **пре-** (вказує на значно більшу проти звичайної міру якості), **все-, над-** (вказують на дуже велику міру якості), **за-** (вказує на якість, що перевищила потрібну міру), **пра-** (вказує на велику міру ознаки за віддаленістю в минуле), **архі-, ультра-, супер-, екстра-** та ін. Наприклад: *предавній, прегарний, всемогутній, всесильний, надпотужний, надскладний, заважкий, задовгий, прастарий, прадавній, ультралівий, супермодний, екстраординарний, архінеобхідний*. Аналітична форма ступеня надмірної інтенсивності ознаки утворюється додаванням до звичайної прикметникової форми кількісно-означального прислівника *дуже, досить, надто, занадто, надзвичайно, особливо, винятково, вкрай, зовсім, не в міру* або займенників *такий, який* з підсилювальним значенням: *дуже блідий, зовсім новий, не в міру допитливий, винятково уважний*.

2. **Прикметники із значенням суб'єктивної оцінки якості предмета.**

Суть прикметників із значенням суб'єктивної оцінки якості предмета, на думку М.І.Фурдуй, полягає в тому, що ними передається не тільки ознака предмета за мірою чи ступенем інтенсивності її, а й виразне емоційне нашарування, суб'єктивне ставлення до

предмета розмови, суб'єктивна оцінка його⁵⁵. Ця категорія властива не лише прикметникам, а й іменникам, прислівникам та інфінітивним формам деяких дієслів української мови. Найвиразнішою категорія суб'єктивної оцінки, як вважає Д.Х.Баранник, є в іменниках, де представлена у формах пестливості і згрубілості. У прикметниках і прислівниках вона властива лише групі якісних, у дієсловах, займенниках і числівниках – лише кільком словам: *отакесенький, отакісінький, самісінький, однісінький, спатусеньки, їстоньки, питоньки* тощо⁵⁶. Не всі мовознавці вважають утворення з суфіксами суб'єктивної оцінки морфологічними формами одного й того ж слова. Багато хто з дослідників (Ф.Ф.Фортунатов, О.І.Соболевський, Д.Н.Ушаков, М.А.Жовтобрюх, Б.М.Кулик та ін.) розглядає їх як окремі слова.

Форми суб'єктивної оцінки якості в українській мові творяться за допомогою суфіксів *-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-* (виражають значення пестливості, емоціональності). Наприклад: *босенький, голенький, чеменький, чистенький, чистісінький, любесенький, малюсінький* та ін. Не утворюються форми суб'єктивної оцінки від прикметників, що мають книжний характер: *автобіографічний, рентабельний, винятковий, непохитний, основний, зразковий, пізнавальний* тощо.

Прикметники у формах суб'єктивної оцінки нерідко вживаються в ролі постійних епітетів у різних жанрах народної поетичної творчості (*коник вороненький, козак молоденький, голуб сивенький, вітер буйнесенький*) та входять до складу сталих словосполучень (*цілісінький день, чистісінька правда, звичайнісінька брехня*).

2. Виконання тренувальних вправ

1. Провідмініайте словосполучення. Поясніть відмінкові закінчення прикметників та іменників.

Рідна сторона, білолиця красуня, житній хліб, висока круча, дружнє ставлення, ранній відвідувач, Шевченкова хата, мальовничий край, синє небо, тонкошиє гусеня, щира усмішка, давні знайомі, лагідні слова, літні люди, Гончарівська премія.

2. Допишіть відмінкові закінчення прикметників.

Старезн..., густ..., предковічн... ліс на Волині. Посеред лісу простор... галява з плакуч... березою і з велик... престар... дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очерети, а в одному місці в ярко-зелен... драговину – то береги лісов... озера, що утворилося з лісов... струмка. Струмок той вибігає з гушавини лісу, впадає в озеро. Саме озеро – тиховод..., вкрите ряскою та лататтям, але з чист... плесом посередині. Місцина вся дик..., таємнич..., але не понура, –повн... ніжн..., задумлив... поліськ... краси. Деревя ще безлист..., але вкриті бростю, що от-от має розкритись. На озері туман то лежить пеленою, то розкривається, odkриваючи блідо-блакитн... воду.

Леся Українка

3. Тестові завдання

1. У якому рядку всі слова є прикметниками?

А	Рішучий, довгий, мужній, здійснений
Б	Зразковий, всякий, літній, вдалий
В	Триповерховий, повільний, здоровенний, пречудовий
Г	Бурштиновий, порожній, малуватий, високо
Д	Колишній, стотисячний, старий, детальний

2. З'ясуйте, у якому рядку від усіх прикметників можна утворити ступені порівняння.

А	Жвавий, щедрий, жовтуватий, кислий
---	------------------------------------

Б	Сліпий, досвідчений, широкий, цікавий
В	Мудрий, щасливий, гіркий, довжелезний
Г	Сивесенький, зручний, голосний, тяжкий
Д	Багатий, тихий, зелений, поганий

3. Знайдіть рядок, у якому до складу всіх словосполучень входять відносні прикметники.

А	Прибережні сосни, деревообробний завод, глиняна іграшка
Б	Гострий ніж, бойовий хлопчик, пшеничні ниви
В	Тризначне число, місцеві звичаї, м'яке печиво
Г	Денне відділення, Маринчина сукня, каштанова гілка
Д	Пізня весна, вороняче крило, романтичні поезії

4. У якому рядку допущено помилку у творенні присвійних прикметників?

А	Варчин, Юріїв, Інжин, ненин
Б	Савеліїв, Іннин, братів, Микитин
В	Мелацин, Раїсин, Данилів, Раїн
Г	Омелянів, Юлин, попелюшчин, свашин
Д	Іллів, Мусіїв, Тодосьчин, Людин

5. З'ясуйте, у якому рядку всі прикметники належать до м'якої групи.

А	Високі, достатні, далекі, житні
Б	Природні, всесвітні, вчорашні, дальні
В	Внутрішні, колишні, безкрайні, сінешні
Г	Могутні, самобутні, торішні, запашні
Д	Присутні, похмурі, давні, народні

6. Визначіть рядок, у якому всі прикметники можуть мати коротку форму?

А	Свіжий, повний, дрібний, страшний
Б	Здоровий, вузький, певний, радий
В	Мудрий, славний, вартий, гарний
Г	Згодний, зелений, ласкавий, близький
Д	Рясний, молодий, потрібний, повинний

7. Знайдіть рядок, у якому всі прикметники вжито у формі ступенів порівняння.

А	Найхитріший, нездоланний, біліший, менш пізній
Б	Найбільш щирий, найпривабливіший, важчий за всіх, старіший
В	Якнайсмівлівіший, надчутливий, мудріший від усіх, холодніший
Г	Яскравіший, наймиліший, бруднуватий, більш кривий
Д	Щонайкращий, найбільш смачний, менш свіжий, тоненький

8. Вкажіть, у якому рядку всі прикметники належать до присвійних.

А	Соловейків спів, дівчачий голос, Тетянина парасолька
Б	Степанове подвір'я, сестрин олівець, базедова хвороба
В	Франкові твори, лисяча поведінка, Юліні ноти
Г	Ведмежа нора, Оксанчина спідниця, товаришева газета
Д	Студентський квиток, Михайлів брат, мамина наука

9. У якому рядку всі прикметники якісні?

А	Потужний, яблуневий, жаркий, дружний
Б	Свіжий, мілкий, дерев'яний, щасливий
В	Молодий, розвинений, нічний, ранній
Г	Кмітливий, популярний, радісний, товариський
Д	Вдалих, гарячий, вродливий, прибалтійський

10. Виберіть рядок, у якому всі прикметники вжито в переносному значенні.

А	Легка ноша, сонячне проміння, стрімка ріка
Б	Теплий погляд, рожеві надії, гірка редька
В	Романтична зустріч, черства людина, чорна невдячність
Г	Крилаті птиці, глибока думка, гостре слово
Д	Золоті слова, суха відповідь, гнучкий явір

11. З'ясуйте, у якому рядку допущено помилку в правописі відмінкових закінчень прикметників.

А	Дальньому, на великім, східній, безлицьому
Б	Батькового, круглолицого, вранішнього, делікатними
В	Спокійному, верхньому, Василевому, літнім

Г	Хлібним, останнім, на Даниловім, пізньою
Д	Приміськими, безкраїми, материними, мужніми

Домашнє завдання
Виконати вправи 5, 7, ст. 32-33